

İNSANI ANLAMAYA DOĞRU: İSLÂMÎ BİR PERSPEKTİF

U

Dr. Mohamed Berween

Texas A&M International University
Politika ve Yönetim Bölümü
Sosyal Bilimler Departmanı

Özet

Bu makalenin iki amacı vardır. Birincisi; bu makale üç ana soruya cevap arama girişimidir: İnsan nedir? Dünyada bulunma nedeni nedir? Ne için çaba göstermelidir? Bu sorulara cevap vermek, insanoğlunun haklarını, görevlerini ve sorumluluklarını anlamamıza yardım edecektir. İkincisi ve makalenin ana hedefi; gayrimüslim okuyucuya İslâmî insan kavramını tanıtmaktır. Böylece Müslümanların, yaşamı ve bu yaşamdaki rollerini nasıl algıladıklarının anlaşılması da sağlanacaktır. Kur'an'da Allah, insanoğlunu hem tekrar tekrar övmekte hem de insana sitem etmektedir. Bir yandan insanlar göklerden, yerden ve meleklerden daha üstün görülmekte ve diğer taraftan ise şeytanlardan ve hayvanlardan daha aşağı olarak değerlendirilmektedir. Makalede önce bazı ünlü filozofların insanoğlunu nasıl tanımladığı özetlenecek daha sonra insanın birbiriyle bağlantılı yedi ana sıfatının (ya da niteliğinin) analizi yapılacaktır. Bunlar (i) kendinin bilincine varma, idrak, (ii) hür irade, (iii) yaratıcılık, (iv) rasyonalite, (v) duygusal varlık (vi) mekânsal varlık (özel alan) ve (vii) zamandır. Sonuçta insan Allah tarafından yeryüzünde O'nu temsil etmek ve O'na ibadet etmek üzere yaratılan çok boyutlu bir varlıktır.

Giriş

İnsanlık tarihi boyunca, şu soruya cevap bulma mücadelesi veren sayısız filozof ve düşünür vardır: "İnsan nedir?" Aristo devrinden bu yana insanoğlunun birçok tanımı yapıldı. Örneğin; Aristo insanı "medenileşmiş ve bilgi edinme yeteneğine sahip hayvan" olarak tanımaktadır. Plâton ise insanı "tüyleri olmayan iki ayaklı hayvan" olarak tarif eder. Yakın tarihte de insanı "âlet yapan hayvan" olarak tanımlayan düşünürler -Benjamin Franklin gibi- görüyoruz (Heschel, 1965 , s. 21). Heidegger insanı "bir mesafe yarattığı" olarak tanımlar; "İnsan sürekli olarak kendisinin ötesindedir, varlığı her an geleceğe açılmaktadır. Gelecek henüz gelmemiştir ve geçmiş ise artık yoktur ve bu iki negatif -henüz değil ve artık yok- onun varlığına nüfuz eder. Bunlar fâni tezahürü içinde onun sınırlarıdır" (Barrett, 1958, s. 227). Sartre insanoğlunun "kendisini yaptığından başka bir şey olmadığını" ileri sürmektedir (Schmidt & Vande Kopple, 1993, s. 379). Nietzsche insanoğlunun "kendisine yabancı olduğunu ve kim olduğunu ve anlamının ne olduğunu keşfetmesi ya da yeniden keşfetmesi gerektiğini" savunmaktadır (Barrett, 1958, s. 177). İnsanoğlunu ayırıcı özelliğe sahip bir hayvan olarak tanımlayan bu doktrin, anlamaya çalıştığımız "İnsan nedir?" sorusunu gizleme eğilimi göstermektedir.

Yukarıdaki tanımlarla ilgili sorun; hepsinin insanoğlunu bir boyuttan -yani insanı hayvan olarak algılayarak- anlamaya çalışmasıdır. Bunların insanoğlunu tanımda doğru tanımlar olduğu kabul edilse bile, hiçbirinin bu karmaşık varlığın tam ve mükemmel bir resmini vermeye yetmediğini; ayrıca insanoğlunun aslında, Alexis Carrel'in ünlü Man - Unknown is Unknown! (Caplan, 1978, s. 76) adlı eserinde belirttiği gibi evrendeki en karmaşık problem olduğunu ileri süreceğim.

Anılan sorulara tam olarak cevap verebilmek için, yukarıda sözü edilen filozofların ve daha birçoklarının yaptığı gibi yalnızca insanın hayvanlığına odaklanılmamalı, ayrıca onun insanlığına da yoğunlaşılmalıdır. İnsanoğlunu yalnızca bir sosyal hayvan olarak anlamak, bizi onun nasıl ve neden insan hâline geldiğini kavramaktan alıkoyacaktır. Bir başka deyişle bir varlığın insan olma sürecini anlamamak hepimiz için yaşamdaki maksadımızı anlamayı zorlaştıracaktır. Peki bunu nasıl başaracağız? Örneğin bütün dinlerin insana yeryüzüne özel bir maksatla gönderilmiş eşsiz yaratık olarak baktığını görüyoruz. Ana tek tanrılı dinler olan İslâm, Hristiyanlık ve Yahudilik insanı tam ve çok boyutlu bir varlık olarak görmektedir. Örneğin Kutsal Kitap insanları yaşamlarımız için belli bir maksadı bulunan aşkın bir Tanrı tarafından yaratılmış olarak görmektedir. Kur'an-ı Kerim bu gerçeği şu sözlerle ifade etmektedir: "Biz insanı en güzel şekilde yarattık" (95: 4).¹ İnsanoğlunun neden yaratıldığı konusunda Kur'an şöyle buyurmaktadır: "Cinleri ve insanları ancak Bana kulluk etmeleri için yaratmışımdır. Onlardan bir rızık istemem; Beni doyurmalarını da istemem." (51: 56-57).

İslâmî perspektiften insanoğlu Allah'ın mahlûkudur. Allah tarafından belli görevleri yerine getirmekle yükümlü, yaratıcısına karşı sorumlu kılınmış ve fiziksel, sosyal, psikolojik, manevî ve ahlâkî kemale ulaşma yeteneğiyle donatılmıştır. Bunlar yalnızca insanın gerçekleştirebileceği görevlerdir. Örneğin yalnızca insan uzak geçmişin anlamını, bugünün değerini ve kendi mekân ve zaman sınırlarının ötesindeki uzak geleceğin önemini anlayabilir. Yalnızca insan böyle bir anlayışı gerçekleştirebilir ve böyle bir anlayışın sorumluluğunu taşır. Bu nedenle insan doğasının özü; nitel çaba, sorumluluk ve kararlılık ve bir anlamlılık ve başarıma duygusudur. İnsanoğlunun rolü Allah'ın yeryüzündeki halifesi olmaktan daha az ya da daha fazla bir rol değildir. Kur'an-ı Kerim insanoğlunun yeryüzündeki rolünü şu şekilde tanımlamaktadır:

Rabbin meleklere "Ben yeryüzünde bir halife var edeceğim" demişti; melekler, "Orada bozgunculuk yapacak, kanlar akıtacak birini mi var edeceksin? Oysa biz Seni överek yüceltiyor ve Seni devamlı takdis ediyoruz" dediler; Allah "Ben şüphesiz sizin bilmediklerinizi bilirim" dedi. Ve

Adem'e bütün isimleri öğretti, sonra eşyayı meleklerle gösterdi. "Eğer sözünüzde samimî iseniz bunların isimlerini bana söyleyin" dedi. Cevap verdiler "Sen münezzehsin, öğrettiğinden başka bizim bir bilgimiz yoktur. Şüphesiz Sen hem bilensin, hem Hakim'sin" (2:30-32).

Bu rol insanoğluna gerçekleştirilecek büyük taahhütler ve ifa edilecek sayısız sorumluluk yüklemektedir. Bu nedenle buradaki soru şudur: "Allah insanoğlunu bu rolü oynaması için gerekli bütün yardımlarla teçhiz etti mi? İnsan kendi başına bütün bu sorumlulukları yerine getirebilir mi? Ve eğer yerine getiremezse ne olacak? Bütün bu soruların İslâmî perspektiften cevabı olumludur. Elbette insanoğlu varlığının nihaî maksatlarını gerçekleştirmek için gerek duyduğu bütün yardımlarla gayet iyi donatılmıştır. Allah insanoğluna yaşamın doğru yolunu peygamberleri vasıtasıyla göstermiştir. Ayrıca Allah göklerdeki ve yerdeki her şeyi insanoğlunun emrine amade kılmıştır; ta ki insan Allah'ı tanısun ve yardımından emin olsun. Allah bu hakikatlere Kur'an'da birçok yerde işaret etmektedir. Örneğin Kur'an buyurmaktadır ki; "Göklerde olanları, yerde olanları, hepsini sizin buyruğunuz altına vermiştir. Doğrusu bunlarda, düşünen kimseler için dersler vardır" (45: 13). Her şeyden önce Allah insana tahammül edebileceğinden fazlasını yüklemeyiz. Kur'anî meydan okuma insanoğlunun ne yapması gerektiği değil, ne yapabileceği konusundadır. Meydan okuma yalnızca Cenab-ı Hakkın insanoğluna yapma yeteneği verdikleriyle ilgilidir. Kur'an şöyle buyurmaktadır: "Allah kişiye ancak gücünün yeteceği kadar yükler; kazandığı iyilik lehine, ettiği kötülük de aleyhinedir" (2: 286).

İslâmî perspektiften, insanoğlu Hristiyanlığın iddia ettiğinin aksine kalıtsal ya da ilk günden uzak olarak doğar. İslâm'ın bu duruşu insan vicdanını temizler, insan aklını rahatlatır ve insan ruhunu ilk günahın sıkıntılı endişelerinden kurtarır. Bunun anlamı insanoğlunun yaşamına temiz bir temelde başlaması ve bir bakıma Rabbiyle sorumluluk ilişkisini, Rabbinin yardımı, sevgisi, barışı, adaleti ve rahmetini daha iyi sağlayacak bir tarzda kurmasıdır. Üstelik bunun anlamı insanın günden uzak doğduğu ve eğer isterse bu şekilde kalabileceğidir. Aslında günden temiz ve günden uzak kalmak insanın görevidir. İnsanoğlu ayrıca maddî ve manevî yapısıyla bütün bir varlıktır. Bu durum maddî (hayvanî) ihtiyaçları kadar manevî ihtiyaçlarının da tamamen ve dengeli bir tarzda karşılanmasını gerektirir. Eğer insanoğlu bu iki boyutu dengelemezse acı çekecek ve yaşamı felâkete dönüşecektir.

Özetle İslâm, Allah'ın seçilmiş mahlûku ve yeryüzündeki halifesi olan yarı semavî yarı arzî bir insan tablosu çizmektedir. Ya da Pascal'ın (1623-1662) dediği gibi; "İnsan evrende bir orta yeri, sonsuz küçük ile sonsuz arasında bir yeri işgal eder: insan hiçbir görece her şey ve her şeye göre hiçbir şeydir" (Barret, 1958, s. 117). İnsan ayrıca iyiliğe ve kötülüğe yönelik eğilimlerle donatılmıştır. Hangi yola gideceğini seçmek kendisine aittir. Varlığı zayıflık ve kabiliyetsizlikle başlar, güç ve olgunluk yönünde gelişir; ancak Allah'ın huzurunda ve O'nu tefekkür ettiği anlar hariç, iniş ve çıkışları asla durmaz. İnsanoğlunun yetenek ve kapasitesi, hem öğrenme yetenek ve kapasitesi hem de bu ilmini uygulama yetenek ve kapasitesi bakımından sınırsızdır. İnsanoğlu kendisine verilen bütün nimet ve rahmeti kullanmakta tamamen serbesttir; ancak aynı zamanda Allah'a karşı olan görevlerini yerine getirmeli ve sorumluluk sahibi bir insan olmalıdır.

İnsanın Temel Nitelikleri

Birçok filozof ve düşünür insanın eşsiz niteliğinin akıl olduğunda birleşmektedir. İnsanın doğası rasyoneldir ve elindeki araçları arzulanan amaçlara hem ekonomik hem de pragmatik tarzda adapte etmeyi bilir. Ancak "insanî tecrübe ve bilimsel deneyler, onun bu yeterliliğine gölge düşürür ve aklın insanın münhasır niteliği olmadığını gibi insanî davranışın, değil daima, çoğunlukla bile rasyonel olmadığını gösterir" (Quraishi, 1984, s. 102). Bu makalede insanoğlunun en azından yedi temel nitelik ya da sığta sahip olduğunu ileri sürüyorum. Bu nitelikler şunlardır: (i) Kendinin

bilincine varma (vicdan ya da bilme yeteneği), (ii) Hür irade (seçme özgürlüğü), (iii) Yaratıcılık (üretme ve keşfetme yeteneği), (iv) Duygusal varlık, (v) Mekânsal varlık, (vi) Zaman (zamanın kullanımı).

İnsanın sahip olduğu bütün diğer nitelikler bu yedi nitelikten türemektedir. Bu yedi nitelik birbiriyle bağlantılıdır ve birçok hâlde birbirinden ayıramaz. Örneğin; idrak insanoğlunu seçmeye yöneltir ve seçme özgürlüğü o zamanda sahip olmadıklarını yaratma ve/veya keşfetme yeteneğinin yolunu açar. Bütün bunların ötesinde, bu niteliklerin hepsi zamanın kullanımını ve zamanı doğru yönetme yeteneğini gerektirir. Şimdi bu yedi niteliği ele alalım.

(i) Kendinin Bilincine Varma

İnsanoğlu iki uzlaşmaz unsurdan oluşmaktadır: çamur ve Cenab-ı Hakkın ruhu. İhtişamı ve önemi tamamen bu iki boyuta sahip bir yaratık olmasından kaynaklanmaktadır. Kur'an bu hakikati şu şekilde beyan etmektedir:

"Yarattığı her şeyi güzel yaratan, insanı başlangıçta çamurdan yaratan, sonra onun soyunu, bayağı bir suyun özünden yapan, sonra onu şekillendirip ruhundan ona üfleyen Allah'tır. Size kulaklar, gözler, kalpler verilmiştir. Öyleyken, pek az şükrediyorsunuz" (32: 7-9).

"Ant olsun ki, insanı süzme çamurdan yarattık. Sonra onu nutfe hâlinde sağlam bir yere yerleştirdik. Sonra nutfeyi kan pıhtısına çevirdik, kan pıhtısını bir çiğnemlik et yaptık, bir çiğnemlik etten kemikler yarattık, kemiklere de et giydirdik. Sonra onu başka bir yaratık yaptık: Yaratanların en güzeli olan Allah ne uludur!" (23:12-14).

"Sizi topraktan, sonra nutfeden, sonra kan pıhtısından yaratan; sonra erginlik çağına ulaşmanız, sonra da yaşlanmanız için sizi bebek olarak dünyaya çıkararak O'dur. Kiminiz daha önce öldürülür, kiminiz de, belirtilmiş bir süreye ulaşırsınız. Belki artık düşünürsünüz" (40:67).

İnsanoğlunun iki boyutu arasındaki uzaklık, onun hayvanlığı ile insanlığı arasındaki uzaklıktır. Bu mesafe yerle gökler arasındaki mesafedir. Her insan bu iki boyutla donatılmıştır ve onu hayvanî boyutuna (yere doğru) indiren ya da insanî boyutuna (göklere doğru) yücelten kendi iradesidir. Bu çaba ve mücadele, sonunda kaderini belirleyecek şekilde, iki kutuptan birini seçene (ya da iki kutup arasında denge kurmaya çalışana) kadar insanın içsel varlığında sürüp gider.

Bu iki boyutlu insan kavramı, tarih boyunca bir çok filozof ve düşünür arasında ve özellikle son yüzyıllarda varoluşçular arasında uzlaşmanın temelini oluşturmuştur. Örneğin Sartre, en güzel konuşması olan Varlık ve Yoklukta hiçbir şey olmayı reddetmiştir. Ancak kendisine yönelik bu bütüncül ve derin sorumluluk duygusundan kaçamadığı için, argümanını şu şekilde sonuçlandırmıştır:

"Tanrı mevcut olmadığına göre" der Sartre, "kişinin mutlaka kötü sona yönelik sonuçlar çıkarması gerekir... ve Tanrı bulunmadığına göre, davranışlarımızı meşrulaştıracak değerler ya da düzenler bulamayız. İnsan her an insan icat etmeye mahkumdur" (Marcel, 1967, s. 116).

On yedinci yüzyılın Fransız bilim adamı ve matematikçisi Blaise Pascal, insan aklının ancak kısmî bir ilim ve anlayış sağlayabileceğine inanıyordu ve onun ölümünden sonra 1670 yılında yayınlanan eseri Penses insanoğlunun bilme ve kavrama ihtiyacının hizmetinde olan imanın öneminin klâsik bir savunmasıdır. Pascal Kur'an'daki, insanoğlunun Allah'ın ruhu ve balçıktan yaratıldığı ifadesini ele almaktadır. İnsanoğlunun "iki sonsuz arasındaki, aşağılık ve zayıflık sonsuzluğu ile yücelik ve şeref sonsuzluğu arasındaki bir varlık olduğunu" ileri sürmektedir. Pascal sözlerine şöyle devam eder: "Ya aşağı doğru giderek madde ve mekâna yapışacak ve aşağı ve daha aşağı düzeylerde yaşamın inanılmaz ve çok ince nizamlarını bulacaktır ve buranın ötesinde küçüklükleri nedeniyle daima bizim kavrayışımızı aşan şeyler vardır. Ya da dışarıya doğru uzaya gideriz ve kâinatın bizi enginliğiyle

cüceleştirdiğini görürüz. Böylece insan, (Pascal'ın gördüğü gibi) evrende sonsuz ile sonsuz küçük arasında bir konumu işgal etmektedir; hiçliğe nazaran her şey, her şeye nazaran hiçbir şeydir" (Barrett, 1958, s. 117).

Pascal eserini insanoğlunun duasını şu şekilde tanımlayarak bitirmektedir: "Hiçliğe kıyasla hiçbir şey, hiçbir şeyle her şey arasında bir vasattır. Bu aşırı uçları anlamaktan sonsuz derecede uzaktır ve eşyanın sonunu ve başlangıcı ulaşamaz derecede nüfuz edilemez bir sır içinde gizlenmiştir; insan aynı derecede kendisinin yapıldığı hiçsizliği ve kendisinin yutulduğu sonsuzluğu görebilme yeteneğine sahiptir... O zaman sınırlarımızı bilelim; bizler bir şeyiz ve her şey değiliz; kendimizden gizlediğimiz varlık, yokluktan yaratıldığımız ilk prensiplerin ilmidir ve kendimizden gizlediğimiz küçük varlık sonsuzun görünüşüdür" (Marcel, 1967, s. 101).

Sartre ve Nietzsche gibi ünlü düşünürler ve filozofların eleştirildiği ana noktalardan birisi; argümanlarını asılsız bir ilkeye dayandırarak başlatmalarıdır. Bu şahsiyetler "Tanrı yoktur" ya da "Tanrı öldü" varsayımını kabul ettiler. Ya da Nietzsche'nin ifadesiyle "insan Tanrı'yı öldürdü, çünkü kendisinin en çirkin yönüne bakan birisine tahammül edemiyordu." Bu filozoflara göre Tanrı Hristiyanlığın tarihsel Tanrısıdır. Örneğin Nietzsche Hz. İsa'nın ölümü öyküsüne atıfta bulunmaktadır. Bu temelsiz varsayım, bu düşünürleri ve onlar gibi düşünen diğerlerini, Tanrı'yı mutlaka insanın yaratması gerektiği sonucuna götürmüştür. Ya da Sartre'nin ifade ettiği gibi "Tanrı öldüğü zaman, Tanrı'nın yerini insan alır." Bu düşünürler kendi hiçliklerini reddediyorlardı, ancak ne hazindir ki, kılavuzdan yoksun oldukları için nereye gideceklerini bilmiyorlardı. Kendi varlıklarına ulaşmayı ve onu tanımayı başaramadılar. Kendilerini ve kim olduklarını anlamada başarısız oldular. Bunun sonucu olarak bu düşünür ve filozoflar yaşamlarının büyük bir kısmını hayal kırıklığı, umutsuzluk ve ıstırap içinde geçirdiler.

Bu nedenle kişi kendisini idrak etme ve kendi bilincine varma çağrısına muhatap olur: "Kendini bil, ta ki Rabbin bilesin" ve "Rabbin unutmama, ta ki kendini unutmayasın" sözleri bütün dinî öğretilerin başlangıç kitâbeleridir. Örneğin bu gerçek Kur'an-ı Kerim'de ve Hz. Peygamber'in hadislerinde defalarca vurgulanmaktadır. Örneğin bir ayette Kur'an şöyle buyurmaktadır: "Allah'ı unutup da, Allah'ın da kendilerini kendilerine unutturduğu kimseler gibi olmayın; onlar, yoldan çıkmış kimselerdir" (59:19). İslâm Peygamberi Hz. Muhammed de bu noktayı şöyle vurgulamaktadır: "Kim kendini bilirse, Allah'ı bilecektir." İslâm tarihindeki dördüncü halife olan İmam Ali bir defasında şöyle buyurmuştu: "Kendini bilmek bütün ilimlerin en hayırlısıdır." Bir başka yerde ise bunu şöyle ifade ediyordu: "Hayret ediyorum ki; bir şey kaybeden onu arar, ama kendisini kaybeden aramıyor" (Mutahhari, 1979, s. 60).

Kendinin bilincine varma ayrıca insanlık tarihi boyunca sayısız filozof ve düşünür tarafından da vurgulanmıştır. Örneğin Sokrat bunda ısrar etmiş ve bunun her insanın ulaşmak için çaba göstermesi gereken bir hedef olduğunu ileri sürmüştür. Descartes, ünlü formülü "Düşünüyorum, öyleyse varım" formülünü düşüncede kendi bilincine varmaya, ilk olarak her şeyden kuşkulaması ve sonra varlığını, kuşkulandığı gerçeğinden kuşkulanamayacağını söyleyerek kanıtlaması gerçeğine dayandırmaktadır. Andre Gide varlık bilincini duyguya dayandırarak şunları söylemektedir: "Hissediyorum, öyleyse varım." Albert Camus varlığını daha bilinçli bir eyleme, isyana dayandırmaktadır: "İsyan ediyorum, öyleyse varım." Jean-Paul Sartre ise şu savı ileri sürüyordu: "İnsan başka hiçbir şey değil, yalnızca kendisini yaptığı şeydir" (Schmidt ve Vande Kopple, 1993, s. 379). Mahatma Ghandi, My Religion (1959) adlı eserinde "Eğer insan ruhunu kaybederse, dünyayı ve ülkeleri fethetmesinin ne yararı var. Bütün dünyada bir hakikat vardır; o da kendini bilmektir" der. "Kim kendini bilirse Tanrı'yı ve O'nun yaratıklarını bilir. Kim böyle bir ilimden yoksun ise her tür ilimden yoksun kalır. Dünyada tek bir güç, tek tip özgürlük ve tek adalet biçimi vardır; o da kişinin kendi benliğini yönetme gücüdür. Kim kendi benliği

üzerinde egemenliğe sahip ise, bütün dünyaya egemendir" (Mutahhari, 1979, s. 61). B. F. Skinner bunu şu şekilde ifade eder: "İnsanın diğer hayvanlardan temelde 'kendi varlığının bilincinde' olmasıyla ayrıldığı söylenir. İnsan ne yaptığını bilir; bir geçmişe sahip olduğunu ve bir geleceğe sahip olacağını bilir. 'Kendi doğası üzerine düşünür'; yalnızca şu klâsik emri izler: "Kendini bil" (Skinner, 1971, s. 181).

Bu bölümün sonunda "Kendini bil" özdeyişinin insanın en zarurî ve en temel karakteristiği olduğunu söylemeye izin verin. Sorulabilir ki; insan kendini bildiğinde neyi bilir? Bu aşamada insan bilen ve bilinen hâline gelir. Aynı zamanda hem araç hem de amaç olur. Bu bilme insanoğluna kendi kapasite ve yeteneklerini tanıma imkânı verecektir. Kendisini araştırma ilmi insana yeni güçler, yeni araçlar, yeni erdemler, yeni haklar, yeni değerler, yeni perspektifler kazandıracak ve sonunda insan ya daha fazla mutluluk ya da daha fazla ıstırap ve keder bulacaktır. Bu bilme insana kendi cehaletini anlama fırsatı verecek ve kendi sınırlarını gösterecek; böylece insana kemale erme, ideallerine ulaşma ve hayallerini başarma imkânı sağlayacaktır.

(ii) Seçme Özgürlüğü

İnsanoğlunun ikinci karakteristiği seçmekte (herhangi bir şeyi yapma ya da yapmamayı seçmekte) özgür olmasıdır. Ancak insan bu kararından sorumludur. İnsanoğlu evrende kendi geleceğini seçebilen tek canlıdır. İslâm insanı özgür olmaya teşvik eder. Halife Hz. Ömer b. Hattab bir defasında şöyle buyurmuştur: "Kendini başkalarının kölesi yapma, çünkü Allah sana özgürlüğünü verdi." Ancak özgürlük sınırsız değildir. İslâm'a göre her insan sorumludur ve her insan kendisine emanet edilenin hesabını verecektir. Özgürlük üç bileşkeli bir işlemdir: haklar, görevler ve sorumluluklar. Bunu matematiksel bir denkleme dönüştürürsek denilebilir ki; Özgürlük = Hak + Sorumluluk + Görev. Bunun anlamı nedir? Şimdi resmin bütünü göstermek için özgürlüğün bu bileşkelerini tek tek ele alalım.

Hak Nedir?

Özgürlüğün temel bileşkelerinden birisi haktır. Birçok bilgin hakkı "ayrıcalık talebi" olarak tanımlar. Bu bir bireye belli bir ortamda verilen bir "yetki"dir. Bu, her insanın aynı eşit haklara sahip olduğu şekilde ifade edilebilir. Elbette teorik olarak bu hak tanımı doğrudur. Ancak bu tanım konteksi dışına çıkarıldığında sorunlu hâle dönüşmektedir. Bunun anlamı gerçekte nedir: evet, hak bir yetkidir; ancak bu, özgürlük konteksi içinde geçerlidir. Özgürlük konteksi içinde ise üç ayrılmaz bileşke vardır: hak, özgürlük ve görev. Neredeyse bütün filozoflar ve düşünürler hak kavramını özgürlük konteksi içinde anlamışlardır. Örneğin Fransız İnsan Hakları Deklârasyonunda tanımlandığı şeyiyle özgürlük; "kişinin başkasına zarar vermemek kaydıyla istediğini yapabilme yetkisidir." Bunun anlamı herkesin başkasına zarar vermemek kaydıyla istediğini yapmayı seçebilmesidir. İnsanın görevi başkasına zarar vermemektir; çünkü eğer başkasına zarar verirse bundan sorumlu olacaktır. Bu nedenle toplumda herkes, yasal ve hukukî olduğu sürece başka herkes farklı düşünse bile, kendisini ifade etme yetkisine sahiptir. Voltaire bunu şu şekilde özetlemektedir: "Senin söylediğine kesinlikle katılmıyorum, ancak onu söyleme hakkını hayatım pahasına savunacağım" (Becker, 1945, s. 38).

Sorumluluk Nedir?

Özgürlük konteksinin ikinci temel bileşkesi sorumluluktur. Bir hakkın basit bir güç olmaktan çok, gerçek bir hak olabilmesi için, mutlaka sorumlu ve kazanılmış olması gerekir. Aksi hâlde en iyi ihtimalle bu biraz ferahlık, hayırsever polis devleti ya da bir kralın armağanından ibaret olacaktır. Böyle bir hak bireyin saygınlığına katkıda bulunmaktan çok, onu saygınlığından koparacaktır. Haklar Tanrı tarafından verilmiştir ve bu nedenle başka hiç kimsenin müdahalesine izin verilmemelidir. Ancak haklar daima sorumluluk şartına bağlıdır. İnsanlara sorumluluk yüklemek; eylemlerinin onlara ait olduğu, bu eylemleri gerçekleştirmelerinden dolayı

uygun ödülleri ya da cezalar göreceklere anlamına gelir. Eğer bir kimse sorumsuz ise, o zaman toplumdaki otorite onu uzaklaştırabilir. Örneğin çocuklar sorumsuz oldukları için, yalnızca birkaç hakka sahiptirler. Yani onlar içinde yaşadıkları toplumun hukukuna göre yeterince olgun değildirler. Aklını kaybeden insanlar da aynı nedenle haklarını kaybeder. Suçlular da yargı sistemi kararıyla medenî haklarını kaybederler. Bazı ülkelerde adalet sistemi belli grupları belli haklardan yoksun bırakır. Örneğin Amerika'da, Afrika kökenli Amerikalılar iki yüzyıldan uzun bir süre boyunca temel insan hakları ve medenî haklardan yoksun bırakıldılar; çünkü onlar tam sorumluluğu üstlenme kapasitesine sahip olarak görülmediler ve bu nedenle tam vatandaşlar olarak değerlendirilmediler. Örneğin 1857 yılında Amerika Yüksek Mahkemesi Dred Scott, Stantford'a karşı davasında şu karara vardı:

"...Köleler ve kölelerin soyundan gelenler, anayasadaki 'vatandaş' tanımına dahil değildirler ve dahil edilmeleri amaçlanmamıştır ve bu nedenle anayasanın Amerika Birleşik Devletleri vatandaşlarına sağladığı ve teminat altına aldığı haklar ve ayrıcalıkların hiçbirini talep edemezler..."

Görev Nedir?

Özgürlüğün üçüncü bileşkesi görevdir. Görev bir kişiden makul olarak beklenendir ve eğer kişi bu eylemi gerçekleştirmede başarısız olursa, o zaman onun görevinde başarısız olduğunu söyleriz. Örneğin kendisini Müslüman olarak adlandıran bir kimseden kelime-i şahadet getirmek, günde beş kez namaz kılmak, ramazan ayında oruç tutmak, zekat vermek, eğer gücü yetiyorsa, yaşamında en az bir kez hacca gitmek gibi İslâmî görevlerini yerine getirmesi beklenir. Bu şartları yerine getirmeyen kişi görevlerini yerine getirmiyor demektir.

Görevler her toplumda çok önemlidir ve onlar olmaksızın haklar anlamsızdır. Farklı bireyler, gruplar ve sınıflar arasında entegrasyonu gerçekleştirmenin ana yollarından birisi hak takıntısını görev kaygısı içine yerleştirmektir. Bu noktayı açıklığa kavuşturmak için, Sexson ve Miles şunları kaydederler; "Abraham Lincoln insanlar arasındaki ilişkiyi merkezkaç haklar kavramından çok, merkeze çeken görevler kavramıyla düzenlenen varlık olarak görmüştür. Büyük özgürlük savaşçısı köleleri onların medenî haklarını korumak için özgürleştirmemiştir. Ahlâkî olarak onun kaygısı daha çok beyaz ırkın insanın insana sahipliğinden kaynaklanan bayağılaşmasıyla ilişkiliydi. Modern terminolojide sivil savaş, haklardan çok görevler için yapılmıştır" (s. 104).

Bir toplumda herkese eşit haklar sağlamak için görevler zaruridir. Görevler olmaksızın, haklar genellikle çatışma ve felâkete sürükler. Örneğin birbiriyle çatışan iki (ya da daha fazla) haklar setine sahip olduğumuzda ne olur? Bunun cevabı başa baş çarpışmadır! Çoğu zaman bu gibi durumlar ancak güç kullanılarak çözülebilir. Bu durumda istenen çözümü gerçekleştirmenin diğer barışçıl yolu görevdir. Bu hâlde çatışma bütün sorunu yeniden belirlemekle çözülebilir. Kimin daha güçlü haklara sahip olduğu sorusu yerine, "Kişinin toplumuna, etrafına, ailesine ve Rabbine karşı görevi nerede yatar?" sorusunun sorulması gerekir. Bu gibi durumlarla başa çıkmak için doğru ve istenen yaklaşımın bu olduğu savunulabilir. Gerçekten de haklar ve görevlerin aynı madalyonun iki farklı yüzü olduğu ileri sürülebilir. Birçok dilde bu iki kavramın anlamı birbirinden ayrılmaz. Örneğin bazı İngilizce sözlüklerde hak ve görev tanımları birbirinden güçlülükle ayırt edilir. Webster'e göre hak: "en başta belirlenebilecek" anlamının "doğru ya da haklı ... bir göreve bağlı: a. Yasal otoriteye itaat; ahlâkî onayla belgelenen suçtan özgürlük, ahlâkî uygunluk ideali; b. Adil ya da erdemli eylem ya da karar; adalet; bir hakka dayalı olarak başvurmak" anlamlarına gelmektedir Sexson ve Miles hakkın orijinalinde görev kavramını da içeren bir Anglo-Sakson sözcük olduğunu, görev sözcüğü olarak İngilizceye Fransızcadan girdiğini (ve Liberalizm sözcüklerin geleneksel anlamlarını yozlaştırmaya başladığında) hakkın görevle benzerliğini kaybettiğini ve iddia ya da ayrıcalıkla sınırlı hâle

geldiğini ileri sürmektedirler. Ancak hakla görev arasındaki orijinal ilişki Webster'in yukarıda verilen hak tanımı ile Funk ve Wagnalls'ın görev tanımını karşılaştırdığımızda görünür hale gelmektedir: "özellikle ahlâk yasası tarafından gerekli görüleni yapma yükümlülüğü; ahlâkî yükümlülük; doğru eylem" (1964, s.104-105).

(iii) Yaratıcılık

İnsanoğlunun üçüncü karakteristiği yaratıcılığıdır. Burada yaratıcılık üretme, kullanma, icat etme ve keşfetme yeteneği anlamına gelmektedir. İnsanoğluna farklı şekillerde, boyutlarda ve biçimlerde farklı şeyler yaratma yeteneği verilmiştir. İnsanın sahip olduğu bu yaratıcılık tekeli, yaratma yeteneği ve eşyayı bir araya getirme ve ayrıca ayırma yeteneği onu diğer varlıklardan kökten ayırmaktadır. Yüce Allah insanoğluna yapma, üretme, kullanma (ya da yeniden kullanma), yeni şeyler keşfetme ve ilk kez bir şeyleri tasarlama; böylece kendisine yarar ya da zarar verecek şeyler yapma yeteneği vermiştir. Allah'ın bize bu değerli armağanı vermesinin nedenlerinden birisi; bize bir düşünür, bir filozof, bir lider ya da başka bir varlık tarafından hazırlanmış bir cevabın verilmesini istememesidir. Allah kendimiz için ne yapabileceğimizi bizim keşfetmemizi istemektedir. İnsanoğlu yaratıcı bir varlıktır ve yaratıcılık yaşamındaki ana itici güçlerden birisidir. İnsanoğlu ayrıca yaratma ve yeniden yaratma dürtüsüyle yönlendirilmektedir. Yaratıcılık Allah'ın bütün insanlara armağanıdır. Bu yetenek belli bireylerin gerçekleştirebileceği başarılarından daha fazlasıdır. İlk ve en önemli yönü zamanımızı ve kaynaklarımızı en verimli, en üretici, en etkili ve en yararlı tarzlarda kullanmayla ilişkilidir.

Rasyonalite

Daha önce birçok filozof ve düşünür tarafından insanın "rasyonel bir hayvan" olduğu ileri sürülmüştür. Bunun anlamı insanın en temel karakteristiğinin düşünme yeteneği oluşudur. Örneğin Kant, kişiye mutlak değer kazandıran şeyin bir rasyonel iradeye sahip olması olduğunu savunmaktadır. Rasyonel iradede neyin kastedildiği sorulabilir. Kant'a göre rasyonel iradeye sahip olmak "yalnızca rasyonel olarak düşünebilmek değil, ayrıca rasyonel olarak hareket edebilme yeteneğini gösterebilmektir. Rasyonel irade kavramını kabul etmek kişiyi aklın hem pratik hem de teorik olabileceği görüşüne götürür. Ayrıca rasyonel iradeye sahip olmak kişinin davranışını kurallara göre yönetebilmesi yeteneğidir ve gerçekten de rasyonel irade daha önemli olarak kişinin kendisini ve bütün rasyonel varlıkları bağlayan kurallara adapte olabilmesidir" (Downie ve Tefler, 1969, s. 20-21).

Buradaki benim argümanım rasyonalitenin insanoğlunun temel karakteristiklerinden birisi olduğudur. Ancak insanoğlu bir rasyonel hayvan değildir; rasyonel olma potansiyeli ve seçeneğine sahiptir. Ne yazık ki; insanlar bu değerli sıfatı ve Allah'ın onlara bahsettiği armağanı tutarlı olarak kullanamamaktadırlar. Düşünme yeteneği insana her şeyi soruşturma ve keşfetme potansiyel gücü verir. İnsanoğlunu davranışlarını akıl yoluyla ve kaynaklarını kullanarak kontrol etme ve yönlendirme imkânı verir. Bu nedenle insanların kendi imajı ve kişiliğinin hayatî bir unsurudur. Ayrıca o olmaksızın insanlar hayatın hakikatini anlayamayacakları için zarurîdir. Düşünme yeteneği önemlidir; çünkü realite rasyonaliteden ayrılamaz. Hegel'in ifade ettiği gibi "Gerçek rasyoneldir ve rasyonel ise gerçek" (Barrett, 1958, s. 159). Buna göre rasyonaliteyi oluşturan nedir? Rasyonalitenin ana bileşikleri nelerdir? Bir kimsenin rasyonel olup olmadığını nasıl anlarız?

Rasyonalitenin altı ana bileşekeden oluştuğunu savunuyorum. Bunlar:

1. Mantık: Bunun anlamı insanların rasyonel olmak için mantıklı olmaları gerektiğidir. Yani insanlar argümanlarında sağlam, çevrelerine duyarlı, taleplerinde makul, yargılarında objektif ve yaklaşımlarında sistematik olmalıdır.

2. Tutarlılık: Bunun anlamı insanların rasyonel olmak için tutarlı olması gerektiğidir. İnsanlar mantıklı olmanın yanı sıra, kendi içlerinde uyumlu olmak, söylediklerine inanmak ve kendisini çelişkisiz ifade etme yeteneğine sahip olmak zorundadır.

3. Maksatlılık: Rasyonel eylem belli hedefleri gerçekleştirmek ve özgün ihtiyaçları karşılamak üzere tasarlanır. Bilinçli bir maksat ya da tasarımı gerçekleştirmek zorundadır ya da bu eğilimi taşır.

4. Görecelilik: Rasyonalite mutlak değildir. Spesifik değerlere ve bilgiye göre tanımlanır. Kendi konteksi tarafından şekillendirilir. Soru daima şu olacaktır: Neye kıyasla rasyonel?

5. Sadelik: Rasyonalite iyi bir şey değildir. Basit bir ifadeyle, rasyonel olan her şey iyi değildir; bir kimse rasyonel olarak kötü fiiller işleyebilir. İyi olan her şey de rasyonel değildir. Mantığa uymayan bir çok şey vardır; buna rağmen insanlar bunları yapar. Neden? En basit ifadeyle onlara inandıkları için.

6. Derecelilik: Rasyonalitenin dereceleri vardır. Bir başka deyişle öğrenme süreci dereceli bir süreçtir.

Kısaca; rasyonel olmak insanoğlunun iyi ile kötü, çirkin ile güzel, yararlı ile zararlı, doğru ile yanlış ve yasal ile yasa dışı arasında ayırım yapacak nitelik ve yetilere sahip olması demektir. Ancak gerçek sorun, insanoğlunun rasyonel olması için gerekli nitelik ve yetilere sahip olmaması değil, çoğunlukla gerçek hakikati bulmak için çaba göstermeye isteksiz olmasıdır. İnsan gerçek hakikati bulduğunda, dimdik durup onu tanıması gerekirken, bu keşfinden kaçmaya çalışır.

(iv) Duygusal Varlık

İnsanoğlunun beşinci karakteristiği duygularıdır. İnsanoğlunun duygusal bir varlık olduğu ileri sürülebilir. Duygular nelerdir? Wood ve Wood'un eserleri olan *The World of Psychology*'ye göre, duygular "psikolojik uyanmayı içeren bir duyma hâli, o hâli uyandıran durumun bilişsel olarak onaylanması ve bu hâlin dışsal ifadesidir" (2002, s. 405). Psikolog John Powell'in *Why am I Afraid to Tell you Who I am* adlı eserinde belirttiği gibi "Neredeyse yaşamın bütün zevkleri ve acıları derin biçimde duyguları içerir... İnsan davranışlarının büyük bir kısmı duygusal güçlerin sonucudur (hatta hepimiz tamamen entelektüel pozunu takınma eğilimi göstersek ve bütün tercihler ve eylemlerimizi rasyonel, objektif temellere dayalı olarak açıklamaya çalışsak bile). Kişiler arası çatışmaların büyük bir kısmı duygusal stresten (öfke, kıskançlık, hayal kırıklığı vs.) kaynaklanmaktadır ve kişilerin karşılaşması çoğunlukla bir tür duygusal iletişim yoluyla (örneğin; empati, sevecenlik, muhabbet ve cazibe duyguları) gerçekleşir. Bir başka deyişle duygularınız ve onları nasıl ele aldığınız muhtemelen sizin yaşam maceranızı oluşturacak ya da sonlandıracaktır" (1968, s. 71-72).

Yaşadığımız bütün duygular -korku, öfke, şaşkınlık, tikslenme, mutsuzluk ve mutluluk- fiziksel olarak ve insanların gözlemleyebileceği diğer yollarla ifade edilir. Bunlar duygudan başka bir şey değildir. Bir kimse kendisini yalnız ya da mutsuz, mutlu ya da memnun, utanmış ya da korkmuş hissettiğini söyleyebilir. Duygular günlük yaşamın merkezî unsurudur.

Duygular insanî şartlarımızın zarurî bir parçasıdır. Bunlar her insanın mirasıdır. Bu nedenle duygularımızı tam olarak tanımalı ve kabullenmeliyiz. Ancak diğer yandan daima onlara göre hareket etmemeliyiz. Daima duygularımıza göre hareket etmek trajik sonuçlar doğurabilir ve olgunlaşmamanın en kötü biçimidir. Yalnızca olgunlaşmamış insanların duygularının yaşamlarını kontrol etmesine izin vereceği söylenebilir. Örneğin korktuğunu hissetmek ve bunu kendine ve başkalarına itiraf etmek bir şey; bu korkunun size egemen olmasına izin vermek başka bir şeydir. Duygular ve düşünceler genellikle birlikte yakın ve çabuk hareket ederler.

Bu nedenle duygularla akıl arasında bir denge kurmak zarurîdir. Rasyonalite olarak adlandırdığımız olgu budur.

(v) *Mekânsal Varlık ya da Özel Alan*

İnsanoğlunun altıncı karakteristiği mekânıdır. İnsan mekânsal bir varlıktır. Bunun anlamı her insanın kendisine ait fiziksel bir alan istemesidir. İnsanlar çok güçlü bir şekilde kendilerini çevreleyen bir kişisel alan hissine sahiptirler ve bu alanın işgal edilmesinden son derece rahatsız olurlar. Bu kişisel alandır. Bu, insanların kendilerini güvende ve rahat hissetmesi için etraflarında muhafaza etme zorunluluğu hissettikleri işgal edilmemiş bir bölgedir. Bazı antropologlar "kişinin kendi etrafında bir işgal edilmemiş alan için duydukları ihtiyacı, insan dahil bütün hayvanların potansiyel olarak tehdit oluşturanların giremeyeceği bir güvenli alana duydukları mekânsal ihtiyaca atfetmektedirler" (Ardrey, 1966; Hall, 1966).

Bu güvenli ve kişisel alan kişiden kişiye, kültürden kültüre değişir. Bazı kültürlerde insanlar karşılıklı etkileşime girdiklerinde birbirlerine çok yakın durur ya da otururlar. Diğer bazı kültürlerde ise insanlar birbirlerinden oldukça uzakta dururlar. Bazı kültürlerde rahat konuşma mesafesi, kısmen karşılıklı etkileşime katılanlar arasındaki ilişkiye dayalıdır. Örneğin Edward T. Hall, Amerika'da yaşayan bir grup orta sınıf yetişkin üzerinde yaptığı gözlemlere ve onlarla yaptığı mülâkatlara dayalı olarak dört farklı özel alan kuşağı bulunduğunu belirtmektedir: (i) Birincisi yakın mesafedir. Bu genellikle elli santimetreden azdır. Bu mesafe sembolik bir korunma, rahatlık ve muhabbet anlamı taşır. Yakın kişisel temaslara ayrılmıştır. (ii) İkincisi kişisel mesafedir. Bu mesafe elli santimetre ile yüz yirmi santimetre arasında değişir ve kişisel ilişkilerini göstermek ve kişisel meseleleri tartışmak için dostlar arasında yaygın olarak kullanılır. (iii) Üçüncüsü ise sosyal mesafedir. Bu mesafe yüz yirmi ilâ üç yüz altmış santimetre arasında değişir ve iş mülâkatı ya da birlikte çalışanlar arasında müzakere gibi resmî ve kişisel olmayan ilişkiler için kullanılır. (iv) Dördüncüsü kamusal mesafedir. Bu üç yüz altmış santimetreden daha fazladır ve konuşma yapma ya da ders verme gibi hâllerde kullanılır" (1966, s. 113-129).

Siyasal ifadeyle, insanoğlunun talep ettiği fiziksel alan yalnız bırakılma hakkına sahip olduğu alandır. Yani insanoğlu hükümet, diğer kurumlar ve/veya diğer bireylerin kendisine, eylemlerinin başkalarına ya da topluma tehdit oluşturması hâli hariç, müdahale etmesini istememektedir. Hükümetlerin kişiye ait özel mülkleri -mahkemeden arama emri alınmasını gerektirecek bir suç işlenmedikçe- polis işgaline karşı koruma yükümlülüğü vardır. Bu hak bütün medenî toplumlar tarafından kabul edilmiş ve bütün modern hukukçular tarafından en değerli hak olarak görülmüştür. Örneğin Amerikan Yüksek Mahkemesi Yargıç Louis Brandeis, 1928 yılı başında kişinin kendi başına bırakılması hakkında "hakların en kapsamlısı ve medenî insanlar tarafından en çok değer verilen hak" olarak söz etmektedir (Ebenstein vd., 1970, s. 193; O'Connor ve Sabato, 1999, s. 179). Bu hakkın üç yönü vardır: (i) hükümetin izlemesi ve zorla müdahalesinden uzak olma hakkı -ki bu hükümetin yasal olarak müdahale edemeyeceği özel alan kuşaklarından birisidir-, (ii) hükümet tarafından özel işlerin kamuya açıklanmaması ve (iii) düşünce ve kanaatte özgür olma hakkı.

(vi) *Zaman ya da Zamanın Kullanımı*

Tuhaftır ki hepimiz zamandan söz ederiz; ancak bazılarımız bunun gerçekten ne anlama geldiğini tarif etmekten aciziz. Peki zaman nedir ve neden bilmemiz gerekiyor? Bu bölümde açıklamak istediğim konu bu. Zaman yaşamımızdaki en önemli faktör değildir; o bizim yaşamımızdır. Zamandan söz ettiğimizde, bu sayabileceğimiz saniyeler, dakikalar, saatler, günler, aylar ve hatta yüzyıllardan daha fazlasıdır. Yaptığımız her şeydir; yapmakta olduğumuz her şeydir; yapmayı plânladığımız her şeydir. İnsanoğlu bir anlamda zamanın bir işlevidir. Yaşamımıza zaman aracılığıyla baktığımızda, insanoğlunun "bu kainattaki zamanın küçük, çok küçük bir

mesafesi" olduğunu söyleyebiliriz. Bu küçük zaman birimi birbirini izleyen ve zaman zaman birbirleriyle keşisen üç aşamadan geçer. Bu aşamalar şimdiler serisi -ya da şimdi anlar- olarak adlandırılabilir. Bir başka şekilde ifade edersek, insanoğlunun bir geçmiş (artık şimdi değil), bir şimdiki zaman (şimdi) ve bir gelecekten (gelecekteki şimdi) ibarettir.

Zamanı neden bilmek zorundayız? Zamanı bilmemiz gerekiyor; çünkü o bizim yaşamımızdır. Bu nedenle bu kıymetli ve sınırlı zamanı akıllıca ve doğru maksatla kullanmamız zarurîdir. Bu gerçeği tanımaksızın, zaman anlamsızlaşacak ya da yalnızca belli dünyevî işlevleri gerçekleştirmek için kullanacağımız saatin bir hareketinden ibaret olacaktır. Zamanı bilmemiz gerekiyor; çünkü zaman bizim kimlik duygumuzla yakından ilişkilidir. Zaman bizim kim olduğumuz ve aynı zamanda ne olmaya çalıştığımızla yakından ilişkilidir. Kısacası zaman biziz. Zaman bize bir maksatla verilmiştir ve Allah'ın, bizlere kim olduğumuzu, nerede olduğumuzu ve ne yapabileceğimizi öğrenmemize imkân veren kıymetli bir armağandır. Zamanın özünü kavramadan, herhangi bir insanın yaşamın kendisinin özünü anlaması çok güç olacaktır. Bu boyutumuzu tanımak, yaşamımızın her anını takdir etmemizi ve her anın tadını çıkarmamızı sağlayacaktır.

Sonuç

Sonuç olarak; burada, bu dünyada bulunmakla hiçbir ilişkimiz bulunmadığını söylememe izin verin; ama her halükârda buradayım. Nasıl olsa burada olduğumuza göre, sorulması gereken bir sonraki mantıksal soru şudur: Biz ne için yaşıyoruz? İnsanoğlu bir Nobel ve yararlı bir maksat için burada bulunmaktadır. Bu gerçek insanlık tarihi boyunca bütün ana dinler ve birçok felsefe tarafından vurgulandı. Örneğin Dostoevsky'nin "Büyük Sorgulayıcı"sı "varlığın sırrının yalnızca yaşamak olmayıp, uğruna yaşanacak bir şeye sahip olması" olduğunu ileri sürmektedir. Nietzsche ise bunu şu şekilde ifade ediyor: "Yaşamak için bir nedeni olan, neredeyse her şarta dayanabilir" (Rhineland, 1973, s. 95). İslâmî perspektife göre insanoğlu Allah tarafından tek bir temel maksatla yaratılmıştır. Bu maksat yaratıcısına kulluk ve ibadet etmektir. Bunun anlamı insanoğlunun nihaî hedefinin Rabbimizin mükemmel sıfatlarının tezahürü olduğudur. Bu maksat istisnasız yaşamın her kesimindeki bütün insanlar için geçerlidir. Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyrulmaktadır:

"İkinci vaktine and olsun ki, insan hiç şüphesiz hüsrana uğradı. Ancak inanıp yararlı iş işleyenler, birbirlerine gerçeği tavsiye edenler ve sabırlı olmayı tavsiye edenler bunun dışındadır" (103: 1-3).

"Allah 'Pek az kaldınız, keşke bilseydiniz! Sizi boşuna yarattığımızı ve bize döndürüleceğinizi mi sandınız?' der" (23: 114-115).

Bu nedenle insanoğlu Allah tarafından, yeryüzünde O'nun halifesi olması ve O'na ibadet etmesi için yaratılmıştır. Kur'an'da Allah, insanoğlunu hem tekrar tekrar övmekte hem de insana sitem etmektedir. Bir yandan insanlar göklerden, yerden ve meleklerden daha üstün görülmede ve diğer taraftan şeytanlardan ve hayvanlardan daha aşağı olarak değerlendirilmektedir. İnsan dünyayı işgal edebilecek, meleklerden üstün olabilecek bir mahlûk olarak yaratılmıştır; ama yine de esfel-i safiline incek kadar zayıftır. Bu nedenle kararını vermesi ve nihaî kaderini belirlemesi gereken insandır. Tanrı ile tanrısızlık, şan ve şeref ile ıstırap, mutlulukla mutsuzluk ve yücelik ile aşağılık arasında seçim yapacak olan insandır. Sonunda seçmek insana bağlıdır ve insanların ne yöne gittiğini zaman söyleyecektir.

Kaynakça

- Barrett, William, (1958), *Irrational Man: A Study of Existential Philosophy*. N.Y., Doubleday & Company Inc.
- Becker, Carl L., (1945), *Freedom and Responsibility in the American Way of Life*. N.Y., A Vintage Book.
- Bullough, Vern, (1970), *Man in Western Civilization*. N.Y., Holt, Rinehart & Winston, Inc.
- Downie, R.S. ve E. Tefler, (1969), *Respect for Persons*. New York: Schocken Books.
- Ebenstein, William, C. Herman Pretchett, Henry Turner, Dean Mann, (1970), *American Democracy in World Perspective*. New York, Harper & Row, Publishers
- Hall, Edward T., (1966), *The Hidden Dimension*. Garden City, New York, Doubleday.
- Heschel, Abraham J., (1965), *Who Is Man?*, Kaliforniya.
- Marcel, Gabriel, (1967), *Problematic Man*. B. Thompson, çevirmen. N.Y.
- Mutahhari, Morteza, (1979), *Spiritual Discourse*. Salman Towhidi, çevirmen. 1985, Kaliforniya.
- O'Connor, Karen & Larry Sabato, (1999), *American Government: Continuity and Change*. Boston, Allyn ve Bacon
- Quraishi, Tariq, (1984), *Islam: A way of life and a Movement*. N.Y.
- Powell, John, (1968), *Why am I Afraid to Tell you Who I am: Insight on Self-Awareness, Personal Growth and Interpersonal Communication*. Niles, Illinois, Argus Communications
- Rhineland, Philip, (1973), *Is Man Incomprehensible to Man*. N.Y.
- Schmidt, Gary D. ve William J. Vande Kopple, (1993) (ed.), "Existentialism." İçinde yer aldığı eser: *Communities of Discourse: the Bhetone of Disciplines*. Englewood Cliffs, N.J., Prentice-Hall.
- Sexson, Paul ve Stephen Miles, (1964), *The Challenge of Conservation*. N.Y., Exposition Pres.
- Sharu'ati Ali, (1978), *On the Sociology of Islam*. Nerkeley: Mizan Press.
- Skinner, B. F., (1971), *Beyond Freedom and Dignity*. N.Y., A Bantam/Vintage.
- Gandhi, Mohandas K., (1963), "Indian Home Rule." İçinde yer aldığı eser: *Ideology of the Developing Nations*, ed. Paul E. Sigmund, Jr. New York, Praeger.
- Wood, Samuel E. ve Ellen Green Wood, (2002), *The World of Psychology*. 4/e. Boston, Allyn ve Bacon.